6. Prysliv'ya ta prykazky pro ptahiv, available at: <http://traditions.in.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/166-pryslivia-ta-prykazky-pro-ptakhiv>. (in Ukr.).
7. Rapanovich, Y.N. (1974). Belaruskiya prykazki, prymauki i zagadki. – Minsk: Vysh. shkola, 1974. – 384 p. (in Bel.).
8. Stankevich, A.A. (2016). Inshaskazanne yak forma vyrazhennya zместu u belaruskikh prykazkah i prymaukah. Kodyma: istoriya i kultura porubizha shidnoi i zahidnoi tsyvilizatsyi. Odeskiy etnografichnyi chytannya. – Odesa: Odeskiy natsionalnyi universitet imeni I.I.Mechnikova, 2016. – pp. 294-301. (in Bel.).
9. Tsimashenka, N.P. (2015). Belaruskiya premii sa strukturai skladanazalezhnaga skaza. Francisk Scorina Gomel State University Proceedings, №4 (91), pp. 145-149. (in Bel.).

Цімашенка Н.

*к.ф.н. доц., Гомельський державний університет імені Ф. Скорины
(Республіка Білорусь)*

Tsimashenka N.

*Phd., Docent, Francisk Scorina Gomel State University
(Republic of Belarus)*

УЖЫВАННЕ ПАРАЎНАЛЬНЫХ КАНСТРУКЦЫЙ У МОВЕ БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗАК І ПРЫМАВАК

THE USE OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN THE LANGUAGE OF BELARUSIAN PROVERBS AND SAYINGS

Авторка статті досліджує вживання порівняльних конструкцій в мові білоруських прислів'їв і приказок, які є душою білоруського народу, основою його культури. Компаративні конструкції характеризуються на морфологічному і синтаксичному рівні.

Ключові слова: *компаративні конструкції, прислів'я і приказки, морфологічних і синтаксичних рівень.*

The author of the article explores the use of comparative constructions in the language of Belarusian proverbs and sayings, which are the soul of the Belarusian people, the basis of their culture. Comparative constructions are characterized on the morphological and

syntactic level. Within the framework of morphology, comparative forms are considered as a variant of the all-union introduction of comparison into the composition of a sentence. This can be an adjective, adverb word or impersonal predicative word in the degree of comparison, or the word form in the instrumental case, which conveys a comparative meaning. At the syntactic level, the system of comparative constructions in paremic texts is represented by various groups: comparisons that are part of the predicate, actual comparisons, comparative expressions and comparative parts of a complex sentence. The author concludes that comparative constructions are characterized by their brightness, depth, and capacity of artistic generalization; therefore, the comparison has a great emotional impact.

Key words: *comparative constructions, proverbs and sayings, morphological and syntactic level.*

Прыказкі і прымаўкі прыцягваюць да сябе пільную ўвагу здаўна. Яны здзіўляюць нас сваёй мудрасцю ў спалучэнні з лаканічнасцю. Гэта душа беларускага народа, аснова яго культуры. Менавіта ў парэмічных канструкцыях яскрава выяўляецца характэрнае роднай мовы. Тут адлюстравана жыццё беларусаў, змешчана сістэма поглядаў на акалячую рэчаіснасць. Гэты фальклорны жанр справядліва можна назваць мастацкім летапісам народа. Беларускія парэмічныя канструкцыі змяшчаюць у сабе павучальны маральна-практычны змест, што робіць іх агульнанародным здабыткам. Па беларускіх прыказках і прымаўках можна вучыцца жыццю. Выказаная да месца прыказка прымушае суразмоўцу задумацца, а часам і зрабіць правільны выбар. Нездарма кажуць: *Умелая прыказка, як пры мяшку прывязка* [Belaruskiya 2004: 163].

Актуальнасць даследавання заключаецца ў тым, што беларускія прыказкі і прымаўкі як разнавіднасць фальклорных жанраў маюць цікавыя моўныя матэрыялы для разгляду асаблівасцей розных марфалагічных і сінтаксічных адзінак. У даным артыкуле наша ўвага будзе скіравана на парэмію, якія маюць у сваёй структуры кампаратывныя формы і сінтаксічныя канструкцыі.

Як вядома, параўнанне адносіцца да разнавіднасцей тропы. Тропы, або вобразна-выяўленчыя сродкі, здольныя перадаваць разнастайнасць жыцця ў яркіх, нязвыклых вобразах, занатоўваць новае, цікавае ў з'явах рэчаіснасці, адлюстроўваць адметны характар мастацкага мыслення, яго

творчую індывідуальнасць. Акрамя таго, тропы перадаюць усе магчымыя адценні і значэнні слова, а таму значна пашыраюць яго сэнсавую ёмістасць. Значэнне тропаў у народнай творчасці вельмі вялікае. Яны перш за ўсё выяўляюць спецыфіку мастацкага адлюстравання жыцця. Усё гэта – сродкі вобразнага мыслення, індывідуалізацыі і эстэтычнай ацэнкі жыццёвых з’яў. Яны пашыраюць магчымасці нашага пазнання жыцця; павялічваюць сэнсавую ёмістасць слова і ўзбагачаюць мову новымі значэннямі слоў; надзвычай канкрэтна перадаюць характар жыццёвых з’яў; выразна выяўляюць адносіны аўтара да гэтых з’яў, іх эстэтычную ацэнку.

Пад параўнаннем разумеецца “такое супастаўленне двух прадметаў, з’яў або паняццяў, у выніку якога сутнасць аднаго з іх вытлумачаецца праз сутнасць другога” [Ragojsha 2004: 112]. Параўнанне дапамагае зрабіць пэтычны малюнак па-мастацку дакладным, наглядным, жывапісным. Выражаючы разнастайныя значэнні, параўнальныя звароты часта носяць вобразны характар, а таму шырока выкарыстоўваюцца ў мове, асабліва ў творах мастацкай літаратуры, як выразны эмацыянальна-экспрэсіўны сродак. Параўнанне з’яўляецца адным з простых відаў тропаў.

Ужыванне параўнанняў у структуры беларускіх прыказак і прымавак можна разглядаць на марфалагічным і сінтаксічным узроўні. У межах марфалогіі кампаратыўныя формы вывучаюцца як варыянт бяззлучнікавага ўвядзення параўнання ў склад сказа. Гэта можа быць або словаформа якаснага прыметніка, прыслоўя ці безасабова-прэдыкатыўнага слова ў вышэйшай ці найвышэйшай ступені параўнання, або словаформа ў Тв. склоне, якая перадае кампаратыўнае значэнне.

Безумоўна, сярод бяззлучнікавых кампаратываў у мове беларускіх парэмічных канструкцый найбольш прадстаўлены лексемны ў форме ступені параўнання:

1) якасныя прыметнікі ў форме вышэйшай і найвышэйшай ступені параўнання: *Угавор лепей за грошы* [Belaruskiya 2004: 94]; *Стары друг лепей за новых двух* [Belaruskiya 2004: 94]; *Каню раса лепш ад аўса* [Belaruskiya 2004: 106]; *Найсмачнейшы хлеб ад сваёй працы* [Belaruskiya 2004: 109]; *Таго на кут, у каго мазалі цвярдзейшыя* [Belaruskiya 2004: 117]; *Свая кашуля бліжэй да цела* [Belaruskiya 2004: 142]; *У бабулі смачнейшыя*

дулі [Belaruskiya 2004: 143]; *Добрая слава даражэйшая* за багацце [Belaruskiya 2004: 89]; *У роднага таткі цяплейшая хатка* [Belaruskiya 2004: 144]; *Добры казляк лепей* за кепскае мяса [Belaruskiya 2004: 167]; *Здароўе мілейшае* за грошы [Belaruskiya 2004: 168]; *Хітрэйшы* за ўвесь свет не будзеш [Belaruskiya 2004: 242];

2) прыслоўі: *Ніжэй* мужыка не разжалуеш [Belaruskiya 2004: 68]; *Ходзіць цішэй* вады, *ніжэй* травы [Belaruskiya 2004: 95]; *Прыглядай гасцей, каб хадзілі часцей* [Belaruskiya 2004: 93];

3) безасабовыя прыслоўі (словы катэгорыі стану): *На радзіме і паміраць лягчэй* [Belaruskiya 2004: 82]; *Усюды добра, дома найлепей* [Belaruskiya 2004: 83]; *Аднаму лепей* толькі рыбу вудзіць ды да дзяўчыны заляцацца [Belaruskiya 2004: 85]; *Гуртам і ў бядзе лягчэй* [Belaruskiya 2004: 86]; *Гаспадыні лягчэй* робіцца, як гасці адвітваюцца [Belaruskiya 2004: 88]; *Лёгка пасварыцца, цяжэй* памірыцца [Belaruskiya 2004: 92]; *Пры гатовай калодзе лягчэй* агонь раскладаць [Belaruskiya 2004: 93]; *У гасцях добра, а дома лепш* [Belaruskiya 2004: 94]; *Добра ў свеце, лепш* пры матцы [Belaruskiya 2004: 131].

У колькасных адносінах найбольш частотнымі з'яўляюцца прыметнікі і безасабова-прэдыкатыўныя словы ў форме ступені параўнання. Заўважана, што ў вуснай гаворцы беларускага народа сустракаюцца памылкі ва ўжыванні прыметнікаў у форме вышэйшай ступені параўнання: *Навука даражэй* за ўсякае багацце [Belaruskiya 2004: 155]; *Праўда даражэй* за грошы [Belaruskiya 2004: 161] і інш. У беларускай літаратурнай мове нормай пры ўжыванні ступені параўнання прыметніка з'яўляецца зменная форма з адпаведным канчаткам: *Навука даражэйшая* за ўсякае багацце; *Праўда даражэйшая* за грошы.

Бяззлучнікавыя параўнанні ў форме Тв. склону малаўжывальныя ў парэмічнай мове: *Ішоў да нас ваякам, а назад поўз ракам* [Belaruskiya 2004: 55]; *Сцелецца лістам, смярдзіць фашыстам* [Belaruskiya 2004: 56]; *Корабам сонца, сітам* дождж [Belaruskiya 2004: 106]; *І курыцаю* запяе, калі за жывое забярэ [Belaruskiya 2004: 207].

На сінтаксічным узроўні сістэма кампаратывных канструкцый можа быць прадстаўлена разнастайнымі групамі. Кампаратывы, якія ўваходзяць

у склад выказніка, у структурных адносінах прадстаўлены адзіночнымі параўнаннямі і параўнальнымі зваротамі: *Крамар як камар: дзе сядзе, там і н'е* [Belaruskiya 2004: 66]; *Цар як айцец, возьме карову, прышле па скапец* [Belaruskiya 2004: 73]; *Сухі марац, мокры май, будзе жыта нібы гай* [Belaruskiya 2004: 116]; *Няхай сабе мужык як шкарпэтка, абы я была як кветка* [Belaruskiya 2004: 139]; *Быль як смала, а небыліца як вадзіца* [Belaruskiya 2004: 158]; *Прыказка як прывязка: і так добра, і так спатрэбіца* [Belaruskiya 2004: 162]; *Слоўка як птушка: выпусціў – не вернеш* [Belaruskiya 2004: 163]. Вядома, што калі параўнанне ўваходзіць у склад выказніка, то працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам не ставіцца. Аднак у мове беларускіх прыказак і прымавак сустракаюцца шматлікія прыклады адхілення ад гэтага пунктуацыйнага правіла: *Багаты – што чорт рагаты* [Belaruskiya 2004: 60]; *Хата чужая – як свякруха ліхая* [Belaruskiya 2004: 72]; *Свая хатка – як родная матка* [Belaruskiya 2004: 83]; *Да году дзіця – як яечка, да трох – як авечка* [Belaruskiya 2004: 130]; *Сірочае жыццё – як гарох пры дарозе: хто ідзе, той скубне* [Belaruskiya 2004: 142]; *Кніжка чалавеку – што грэчка (ліна) пчолцы* [Belaruskiya 2004: 155]; *Ласкавае слова – што дзень ясны* [Belaruskiya 2004: 160]; *Праўда – як соль у вочы* [Belaruskiya 2004: 162]. Як правіла, пастаноўка працяжніка ў такіх выпадках тлумачыцца наяўнасцю працяглай паўзы паміж галоўнымі членамі і значнай сэнсавай нагрузкай параўнальнай канструкцыі. Акрамя таго, сустракаецца і памылковае ўжыванне коскі паміж дзейнікам і выказнікам: *Госць, як нявольнік: ляжа, хоць і ў пярыну паложцаў* [Belaruskiya 2004: 89]; *У іх жыццё, як мёду піццё* [Belaruskiya 2004: 144]; *Скула, як пан: не зачпі* [Belaruskiya 2004: 173].

Традыцыйна параўнальныя канструкцыі структурна падзяляюцца на тры групы: уласна параўнанні, параўнальныя звароты, параўнальныя часткі складанага сказа. Усе гэтыя тыпы шырока прадстаўлены ў мове беларускіх прыказак і прымавак. Адзіночныя параўнанні сустракаюцца ў наступных парэмічных канструкцыях: *Бяда па бядзе, як па нітачцы, ідзе* [Belaruskiya 2004: 61]; *Каля цара – як каля смерці* [Belaruskiya 2004: 66]; *У сваім краі, як у раі* [Belaruskiya 2004: 83]; *Ажаница, як і паміраць, не*

спяшайся [Belaruskiya 2004: 127]; *Каб ты быў такі, як я, дык даўно была б твая* [Belaruskiya 2004: 134]; *Нічыя такія слёзы, як матчыны: яны і ўтопяць, яны і шчасця выпрасяць* [Belaruskiya 2004: 139]; *Да пяці год пястуў дзіця, як яечка, да сямі пасі, як авечку, тады выйдзе на чалавечку* [Belaruskiya 2004: 130]; *Сівы, як яблыня, а чырвоны, як бурак* [Belaruskiya 2004: 151]; *Кінуў слаўком, як пярком* [Belaruskiya 2004: 159]; *Рынуў слоўцам, як перцам* [Belaruskiya 2004: 162]; *Апрануты, як пава, але брыдка слава* [Belaruskiya 2004: 177]; *Хутчэй, як барзджэй, не будзе* [Belaruskiya 2004: 187].

Параўнальныя звароты таксама прадстаўлены ў структуры беларускіх прыказак і прымавак, аднак іх ужыванне абмежавана: *Раскалыхаўся, як брацкі звон* [Belaruskiya 2004: 79]; *Жывуць, як аднае маткі дзеці* [Belaruskiya 2004: 90]; *У знаці, як у роднай маці* [Belaruskiya 2004: 94]; *Ніхто так дзецям не спагадае, як матка родная* [Belaruskiya 2004: 139]; *Прайшоў мой век, як макаў цвет* [Belaruskiya 2004: 140]; *Рынуў прымаўкаю, як гразню ў вочы* [Belaruskiya 2004: 162]; *Жыве, як у бога за пазухай* [Belaruskiya 2004: 203].

Даданыя параўнальныя часткі вельмі распаўсюджаны сярод іншых тыпаў кампаратывных канструкцый: *Фашысты да нас – як рыба ў нерат: ні ўзад ні ўперад* [Belaruskiya 2004: 57]; *Бяда за бядою, як рыбка за вадою* [Belaruskiya 2004: 61]; *Наняўся, як прадаўся* [Belaruskiya 2004: 67]; *На чужыне чужы да чужога, як у лесе сляпы да сляпога* [Belaruskiya 2004: 82]; *Мы з табою, як рыбка з вадою* [Belaruskiya 2004: 92]; *Мужыку лета, што святому рай* [Belaruskiya 2004: 108]; *А залоўка злая, як свякроўка ліхая* [Belaruskiya 2004: 126]; *Ні роду, ні плоту – як камень у воду* [Belaruskiya 2004: 138]; *Старому з маладою жыць, што саве з ластаўкаю гняздо віць* [Belaruskiya 2004: 142]; *Як ажаніўся, як за сценку зваліўся* [Belaruskiya 2004: 148]; *Век пражыў, як салёны грыб праглынуў* [Belaruskiya 2004: 150]; *Дурнога вучыць, як мёртвага лячыць* [Belaruskiya 2004: 154]; *Байка без канца, як кабыла без хваста* [Belaruskiya 2004: 158]; *Сказаў, што пугаю па вадзе пляснуў: кругі разышліся – і знаку няма* [Belaruskiya 2004: 162]; *Аблізаў лыжку, што галодны поліўку сёрбаў* [Belaruskiya 2004: 189].

Акрамя таго, у адзінкавых выпадках сустракаецца бяззлучнікавае параўнанне ў прыказках і прымаўках, якія маюць структуру бяззлучнікавых складаных сказаў: *Дзень пражыць – фашыста ўлажыць* [Belaruskiya 2004: 54]; *Фашыст за сталом – свіння ў карыце* [Belaruskiya 2004: 57]; *Слова сказаў – сякераю адсек* [Belaruskiya 2004: 162]. Нячастае ўжыванне бяззлучнікавых параўнанняў тлумачыцца перш за ўсё тым, што наяўнасць адпаведнага злучніка ўзмацняе параўнальнае значэнне. Таму большасць параўнальных канструкцый ўводзіцца ў любы тэкст пры дапамозе злучнікаў (калі параўнанне ўваходзіць у склада выказніка, параўнальныя злучнікі выконваюць ролю часціцы) *як, бы, нібы, быццам* і інш. Злучнікавае параўнанне абумоўлена наяўнасцю ў сказе трох кампанентаў: адзін з іх складае аснову параўнання, абазначаючы тое, што параўноўваецца; другі з'яўляецца параўнальнай канструкцыяй, якая абазначае, з чым параўноўваецца; трэці служыць фармальным сродкам сувязі, пры дапамозе якой афармляецца параўнанне.

Спалучэнне марфалагічнага і сінтаксічнага спосабаў перадачы параўнальнага значэння прадстаўлена ў наступных прыказках і прымаўках: *Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы* [Belaruskiya 2004: 83]; *Лепей хаваць у пеляночках, як у вяночках* [Belaruskiya 2004: 135]; *Лепей вучоны, як залачоны* [Belaruskiya 2004: 155]; *Лепш разумным нагам пакланіцца, як дурной галаве* [Belaruskiya 2004: 155]; *Добрае слаўцо лепш, чым піўцо* [Belaruskiya 2004: 158]; *Лепш недагаварыць, чым перагаварыць* [Belaruskiya 2004: 160]; *Лепей галоднаму спаць, як з доўгам прагнуцца* [Belaruskiya 2004: 214]; *Лепей з разумным згубіць, як з дурнем знайсці* [Belaruskiya 2004: 215]; *Лепш сініца ў руках, як журавель пад небам* [Belaruskiya 2004: 215]; *Лепш позна, як ніколі* [Belaruskiya 2004: 215]. У даных парэміях адначасова ўжываюцца і лексема ў форме ступені параўнання, і канструкцыя з параўнальным злучнікам, што ўзмацняе кампаратыўнае значэнне ўсяго сказа ў цэлым.

Неабходна звярнуць увагу на такія сінтаксічныя канструкцыі, дзе ўжыванне злучніка *як* у ролі часціцы не перадае параўнання, а выражае значэнне тоеснасці: *Жонка як жонка, але мілей родная старонка* [Belaruskiya 2004: 81]; *Госць як госць, а валакіты досць* [Belaruskiya 2004:

89]. Акрамя таго, кампаратыўныя формы могуць сустракацца ў складаназалежных сказах з даданымі супастаўляльнымі часткамі: *Чым далей у лес, тым гусцей* [Belaruskiya 2004: 187]; *Чым далей у наш лес, тым горай для эс-эс* [Belaruskiya 2004: 57]; *Чым больш нагаворыш, тым больш намыляешся* [Belaruskiya 2004: 163].

Такім чынам, параўнальныя канструкцыі вызначаюцца трапнасцю, глыбінёй і ёмістасцю мастацкага абагульнення, а таму параўнанне валодае вялікай сілай эмацыянальнага ўздзеяння. Беларускія прыказкі і прымаўкі як разнавіднасць фальклору – эстэтычная спадчына многіх пакаленняў. Гэта частка тых духоўных багаццяў, якія выпрацавала за стагоддзі і тысячагоддзі чалавецтва і якія нам неабходна засвоіць.

REFERENCES:

1. Belaruskiya prykazki, prymauki, phrasealagismy (2004) / sklad. F. Yankouski, Minsk: Bel. navuka, 494 p. (Bel.)
2. Ragojska, V.P. (2004). Paetychny slounik / V.P. Ragojska, Minsk: Bel. navuka, 576 p. (Bel.)

Шаршнёва В.

к.філол.н., доц., Могильовський університет імені А.А.Кулешова (Республіка Білорусь)

Sharshniova V.

PhD., docent, Mogilev State A.A. Kuleshov University (Republic of Belarus)

ДЫЯЛАГІЧНАЕ АДЗІНСТВА ЯК СРОДАК СТВАРЭННЯ ПАДТЭКСТУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ МАСТАЦКІХ ТВОРАЎ У. КАРАТКЕВІЧА)

DIALOGICAL UNITY AS A MEANS OF CREATING SUBTEXT (BY THE MATERIAL OF V. KOROTKEVICH'S WORKS OF ART)

У статті йдеться про можливість стилізованого художнього діалогу містити імпліцитну інформацію. Причому підтекст може бути виражений як безпосередньо самої діалогічної формою, так і використаними при передачі мови